

ФАРФОРОВІ ШЕДЕВРИ ЗАВОДУ МІКЛАСШЕВСЬКОГО В ПРИВАТНІЙ КОЛЕКЦІЇ УКРАЇНИ

УДК 738.1(477) : 7.074-027.551

Решетньова Г. О. Фарфорові шедеври заводу Мікласшевського в приватній колекції України. Порцеляновий завод А. Мікласшевського проіснував на території України менше тридцяти років, проте створив унікальні вироби європейської спрямованості, які стали предметом колекціонування вже наприкінці XIX ст.

Стаття присвячена дослідженню невідомих унікальних предметів заводу Мікласшевського з приватної колекції, які було виготовлено для інтер'єру церкви та будинків.

Завдяки атрибуції до наукового обігу запроваджено фарфорові шедеври з Покровської церкви с. Волокитино, а саме: порцелянова рама, яка могла бути частиною іконостаса, "Херувим", архітектурні деталі, а також фрагменти відомої дарохранильниці, яка вважалася загубленою.

Методом порівняльного аналізу було ідентифіковано камін із кахлями заводу Мікласшевського. Світлинні втрачені каміни, які було нами віднайдено в ході дослідження, порівнювались із наявним у приватній колекції каміном, фотографія якого публікується вперше. Дослідження підтвердило необхідність вивчення приватних колекцій порцеляни та подальший пошук "втрачених" виробів заводу Мікласшевського.

Ключові слова: фарфор, порцеляна, завод А. Мікласшевського, Волокитине, приватна колекція, атрибуція.

Решетнева А. А. Фарфоровые шедевры завода Микласhevского в частной коллекции Украины. Фарфоровый завод А. Микласhevского просуществовал на территории Украины менее тридцати лет, но несмотря на это создал уникальные изделия европейской направленности, которые стали предметом коллекционирования уже в конце XIX в.

Статья посвящена исследованию неизвестных уникальных предметов из частной коллекции, изготовленных на заводе Микласhevского для интерьера церкви и домов.

Благодаря атрибуции данных изделий в научный оборот вводятся фарфоровые шедевры из Покровской церкви с. Волокитино, а именно: фарфоровая рама, которая могла быть частью иконостаса, "Херувим", архитектурные детали, а также фрагменты известной дарохранильницы, которая считалась утерянной. Методом сравнительного анализа был идентифицирован камин с изразцами завода Микласhevского. Фотографии утраченных каминов, которые были найдены нами в процессе исследования, сравнивались с существующим каминном из частной коллекции, фото которого публикуется впервые.

Исследование подтвердило необходимость изучения частных собраний фарфора и дальнейшего поиска "утраченных" изделий завода Микласhevского.

Ключевые слова: фарфор, завод А. Микласhevского, Волокитино, частная коллекция, атрибуция.

Reshetnova H. Porcelain Masterpieces of the Miklashevskyi Factory in the Private Collection of Ukraine.

In recent times researchers started turning their attention to private collections of decorative and applied arts, which remained unnoticed by them before, as it is in such collections where masterpieces believed to be lost or even unknown at all to art experts can sometimes be found.

The objective of this research is to attribute and describe porcelain articles of the Miklashevskyi Factory from the private Ukrainian collection formed in the middle of the 20th century. To introduce articles, manufactured by the factory, as well as porcelain elements from the Pokrov (Intercession of the Holy Virgin) Church of Volokytyne village, unknown before and believed to be destroyed until recently, to scientific usage. To present the details of the most sacred church object – tabernacle, held by said church. To publish the notebook with records of a dweller of Volokytyne village containing new information on workers of the factory. Due to enclosed illustrations we hope to find the remnants of decorations and architectural elements, perform visual reconstruction of the interior of the Pokrov Church.

Publishing of said materials considerably broadens our idea of the artistic culture of Ukraine and its versatility.

Research methodology consisted in the comparative analysis of the articles provided for studying and similar objects from famous museum collections, private collections, archive materials. On the basis of characteristics of an analogous object and its similarity with the object of the research, conclusions were made whether the studied thing has the same characteristics: assumptions were made about the intended use, place and time of its origin. Due to the classification method it became possible to separate out certain groups of manufactured articles, making their further description and attribution easier.

The method of reconstruction and photo fixation helped to reproduce the porcelain articles which were believed to be lost.

As a result of this research, porcelain articles manufactured at the A. Miklashevskyi Factory for private manors and the Pokrova Church in Volokytyne village were revealed and introduced to scientific usage.

One of the unique articles in the collection brought from Volokytyne village is a porcelain frame, currently used as a mirror frame. According to its stylistic peculiarities and similarity to the recorded interior of the central part of the iconostasis of the Pokrov Church, said article may be attributed as one of the lateral parts of the iconostasis (considering its size), or as a separate frame for an icon, as there is information that the factory produced multiple sacral objects. Due to the lack of detailed materials, it can not be definitely affirmed to what part and which of the iconostases the described frame belongs, but according to its stylistic characteristic, it is undoubtedly similar to the "monumental" articles of the Pokrov Church of Volokytyne village.

In the course of the research the "Cherub", the analog of which is kept in Kharkiv Art Museum, was found in the collection – an angel's face with four wings and gilded relief design with acanthus motif. On the back side it has a wooden base and a socket for a hook. Unlike its museum analog, the "Cherub" from the private collection has the end shaped as a stylized lily. Since lily is the symbol of the Virgin Mary, it is another confirmation that it is the Church of Intercession of the Holy Virgin where said article was kept.

Due to the comparative analysis method we managed to establish that the so-called "Tower of Babel", an oblong pyramidal porcelain article from the private collection, is the central part, shaft of the tabernacle, which was believed to be lost. Two blue porcelain buds placed with their petals down one above the other – is one of the four endings of the corners of the tabernacle. Its color range is blue and white with gilt.

For the purpose of attribution of tiles decorating the fireplace in the collector's house, we also used the comparative analysis, and, due to archive sources, we determined the origin of some of said elements. Thus, the existence of possibly the only fireplace with porcelain tiles of the Miklashevskyi Factory preserved in Ukraine was proved.

Conclusion. Due to this research a part of the private collection with articles manufactured by A. Miklashevskyi Factory, collected in the middle of the 20th century, was studied, attributed and introduced to scientific usage. Said articles are not just masterpieces of porcelain plastic art, but also the genuine historical monuments of the artistic culture of the middle of the 19th century. The use of porcelain in the interior of a church and estate is unique for Ukraine. By means of the comparative analysis, the fireplace with tile from the Volokytyne factory, as well as tiles from fireplaces kept in the Kyiv house of the Miklashevsky family were identified. The church utensils from the Pokrov Church of Volokytyne village may be considered to be the masterpiece of the collection, the photo of said utensils is published for the first time. The attributions were confirmed with the reproductions in literature and archive sources. The publication of the photo reconstruction of the complete image of the tabernacle on a monochrome photograph together with existing color fragments makes it possible to reproduce said object visually. We hope that the resort to private collections will help to find a number of previously unknown parts of said tabernacle. The porcelain sacral masterpiece will be finally reconstructed in such a way.

Used in the research were memoirs and private diaries of the resident population of Volokytyne village, which enriched the scope of facts relating to the Porcelain Factory.

Keywords: porcelain, Miklashevskiy Factory, Volokytyne, private collection, attribution.

Постановка проблеми. Тема порцелянової спадщини заводу Міклашевського є, мабуть, найбільш досліджуваною (особливо останнім часом) знавцями українського фарфору. Ретельно вивчено як біографію власника, так і діяльність заводу, описано виробу, але певні прогалини залишаються, і усунути їх вдається за допомогою приватних колекцій, до яких науковці майже не звертаються.

Проблема в тому, що в Україні приватні збірки найчастіше “зачинені” для стороннього глядача, навіть якщо цей глядач — науковець. Досвідчені колекціонери ще прекрасно пам’ятають сумнозвісну історію з колекцією О.-Г. Гансена, яка була націоналізована і розпорошена по різних музеях, на власні очі бачать радикальні зміни, що відбуваються у колишньому музеї художньої порцеляни (нині — Музей образотворчих мистецтв ім. О. Білого). Таким чином, ми втрачаємо чимало прихованих шедеврів, які чекають свого часу.

До того ж, деякі приватні колекції зберігають такий матеріал, який вартий окремого наукового дослідження, адже включають в себе унікальні предмети, що вважалися втраченими.

Досліджені нами матеріали свідчать про перспективність вивчення і атрибуції різноманітних виробів з порцеляни: побутової, сакральної та інтер’єрної.

Зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Статтю виконано згідно з планом науково-дослідницьких робіт кафедри теорії та історії мистецтва Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія заводу А. М. Міклашевського, одного з найвизначніших порцелянових підприємств України, досліджена досить добре, з огляду на його нетривале існування (1837/1839–1861 рр.).

Він привернув увагу сучасників ще наприкінці XIX ст. Щомісячний історичний журнал “Кіевская старина” (1894) зазначає, що виробу заводу “...зникли тепер зі звичайного продажу і починають вже розшукуватися збирачами і любителями російського фарфору, як ті, що мають певне артистичне значення...” [28, с. 309].

Неоціненний внесок зробив журнал “Столица и Усадьба”, опублікувавши статтю П. Дорошенка “Волокитинь (Черниговской губ., Глуховского уезда, имѣние статсъ-дамы графини Алекс. Андр. Олсуфьевой, рожд. Миклашевской)” [7, с. 3–8]. Крім історичних відомостей про рід Міклашевських, у журналі вміщено досить детальний опис самого маєтку в с. Волокитиному, а також подані фотографії його зовнішнього вигляду та інтер’єру, що наразі, за відсутності останнього, допомагає реконструювати певні деталі та атмосферу тогочасного життя.

Одну з перших спроб, як написала сама авторка, об’єднати розпорошені відомості про найцікавіше українське фарфорове виробництво — волокитинську фабрику — зробила Є. Ю. Спаська [18]. Особисто побувавши у Волокитиному в 1929 р. і на власні очі побачивши наявні тоді порцелянові шедеври, Євгенія Юрїївна у 1931 р. захистила дисертацію і виклала її в рукописі “Нарис з історії порцелянового заводу А. Миклашевського в с. Волокитині” [9]. Крім того, дослідниця збрала фотоальбом “Крепостной фарфоровый завод А. М. Миклашевского в с. Волокитино. /1839–1862 г.г.”, до якого увійшло 63 світлини порцелянових виробів [2]. Згодом його було передано до нинішнього Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Може постати питання, навіть якщо відомості майже 100-річної давнини подавати до списку “останніх досліджень та публікацій”. Але слід зауважити, що ці матеріали не тільки не застаріли, а й нині є актуальнішими за більшість компілятивних видань 2000-х років. Адже, як нам відомо, фотокартки Є. Ю. Спаської так і не були опубліковані, попри її намагання співпраці з О. Б. Салтиковим (Олександр Борисович Салтиков — історик, кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник Академії мистецтв СРСР, засновник відділу кераміки та скла в московському Історичному музеї): “Необхідно мати на увазі, що фотографії, які Ви додали до тексту, не відповідають видавничим вимогам та потребують заміни, крім того їх дуже багато і з них потрібно відібрати необхідні.

Для видавництва “мистецтва” Ваша робота потребує, як Ви правильно пишете, мистецтвознавчої частини. Дуже Вам дякую за пропозицію бути Вашим співавтором і неодмінно взявся б за цю цікаву справу, але, на жаль, вкрай перевантажений і тому змушений відмовитися. Рекомендуювати когось мені складно...” [2, арк. 32–33].

На щастя, фото, хоча й не всі, збережені і можуть значно допомогти в атрибуції та розумінні призначення тих чи інших порцелянових виробів. Адже окрім музейних експонатів, відомих знавцям волокитинського фарфору вже майже як хрестоматійні виробу, на фото Спаської бачимо раритетні або навіть взагалі не представлені у жодному музеї речі: “«Хатка» порцелянова” [2, арк. 22] (іл. 1, 2), “Тушілка на свічку порцеляна в вигляді ксьонза. Розмір завв. 0,075...” [2, арк. 13] (іл. 3), фото камінів з фарфоровими кахлями [2, арк. 23] (іл. 4, 5) та ін.

Що ж до монографії, то маємо рекомендаційний лист О. Салтикова “Отзыв о работе Е. Ю. Спасской «Волокитино» 5/III 1957 р. від О. Салтикова” [2, арк. 35–38] з позитивною оцінкою цієї праці. Але, враховуючи, що сам Салтиков за рік потому писав: “Дуже Вам співчуваю стосовно загибелі Волокитинської церкви — втрата, звісно, безповоротна. Добре, що ви її пам’ятаєте і потрібно хоча б по спогадах її описати можливо

докладніше... такий опис буде досить цікавим та цінним...” [2, арк. 34], — схвалювану ним роботу, мабуть, так і не було видано.

Фундаментальною книгою з історії українського фарфору можна назвати працю Фаїни Сергіївни Петрякової “Украинский художественный фарфор (конец XVIII — начало XX ст.)” [15], в якій один із розділів присвячено Волокитиному. Посилаючись на видатних мистецтвознавців, музейні збірки та архівну документацію України та Росії, Ф. Петрякова досить детально виклала історію заснування та описала виробничий процес на фарфоровому заводі.

Окремий розділ “Історія виробництва”, де вміщено відомості й про Волокитине, є в одному з томів праці О. В. Школьної — “Фарфор-фаянс України XX століття” [27, с. 38–45]. Авторка заповнює новими фактами лакуни у дослідженні Ф. С. Петрякової стосовно даної порцелянової мануфактури.

З виробами фабрики Міклашевського знайомить і література, присвячена музейним зібранням: Є. І. Кочерженко “Волокитинський фарфор у Сумському художньому музеї” [12]; Л. К. Федевич “Порцеляна Волокитинської мануфактури Андрія Міклашевського: Каталог колекції Сумського художнього музею” [21]; А. Ф. Вялець, Л. С. Білоус “Музей українського народного декоративного мистецтва: альбом” [13] тощо.

Найбільш повним виданням, присвяченим виробам фарфорового заводу Міклашевського, є двотомна праця Е. Б. Самецької “Фарфор заводу А. М. Миклашевского” [16; 17]. Спираючись на книгу Ф. Петрякової, мистецтвознавець Ельвіра Борисівна Самецька уклала чудову збірку, де вміщено близько 500 ілюстрацій з виробами даної фабрики. Предмети, надані музеями та приватними колекціонерами, були об’єднані в цій праці, що дозволяє дістати загальне уявлення про стиль та творчу спрямованість мануфактури.

Мета статті. Атрибувати й описати фарфорові вироби з приватної української колекції, виготовлені на заводі Міклашевського. Запровадити у науковий обіг раніше невідомі фарфорові фрагменти з Покровської церкви с. Волокитино, які донедавна вважалися втраченими. Представити деталі найбільш сакрального церковного предмета — дарохранильниці, яка була в цій церкві. Опублікувати зошит із записами жителя Волокитино, де є нові відомості про працівників заводу. Завдяки доданим ілюстраціям сподіваємося віднайти рештки декору та архітектурних елементів, здійснити візуальну реконструкцію інтер’єру Покровської церкви.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фарфоровий завод А. Міклашевського — один із найкращих виробників порцеляни у другій третині XIX сторіччя. Завод працював в українському селі Волокитине нині Путивльського району Сумської області. Занедбане селище, де тепер мешкає близько 500 осіб, колись було

осередком культури та творчості — а все завдяки тому, що у XVIII ст. саме тут, неподалік, у селі Полошки, було знайдено поклади такої цінної на той час білої глини — каоліну.

Каолінове родовище розроблялося багатьма зацікавленими підприємцями: “...нібито Гарднер, діставши дозвіл від цариці Катерини шукати матеріали для своїх фабрик перший почав використовувати глухівський, тобто полошкинський, каолін” [18, с. 122]. У документах кінця XVIII ст. згадуються судові справи стосовно використання тамтешніх глиняних покладів [23].

У контексті дослідження цей факт є цінним, бо пояснює, що наявність тут каоліну надихнула А. Міклашевського, власника маєтку у Волокитиному, на спорудження порцелянової мануфактури.

Андрій Михайлович Міклашевський (1801–1895) — представник давнього козацького роду Міклашевських, герб яких досі прикрашає вхід до трапезної Видубицького монастиря в Києві. Історію щодо прав власності на волокитинські землі та родинні зв’язки Андрія Михайловича детально висвітлено у статті П. Дорошенка [7, с. 3–8], окремі відомості можна знайти в історичних архівах.

Історія порцелянової мануфактури починається наприкінці 30-х років XIX ст., адже точна дата відкриття фабрики достеменно не відома. “...Можна вважати, що це відбулося між 1836 (дата оселення А. М. Міклашевського у Волокитиному) і 1839 рр. (коли вперше експонувалися вироби фабрики на Петербурзькій виставці)” [18, с. 124]. Першим управителем фабрики було призначено француза Дарта [7, с. 7; 28, с. 309], що вже до певної міри свідчило про орієнтацію та стильові особливості продукції, яку планувалося виробляти. Головними ж виконавцями і творцями виробів були селяни, в тому числі й кріпаки Міклашевського, котрі з дитинства навчалися у фабричній школі. “60 хлопч. і дівчат постійно заняті розпис. ф-ра. В 1859 р. на ф-ці працювало 130 чол. з 870 кріпаків” [10, арк. 7].

Про навчальний процес для працівників волокитинської фабрики писали неодноразово, але в Пам’ятній книзі Чернігівської губернії у розділі “Ведомость об учебных заведениях, находящихся в Черниговской губернии, за 1860 год” у Волокитиному значиться лише одне поміщицьке приходське училище, де “Число учащихся — 2, Число учащихся: Казеннокоштных — 0, Своєкоштных — 31” 1 [14, с. 61]. А кількість працівників на фарфоровій фабриці: “Число майстрів та робітників — 44...” [14, с. 51].

Є архівні відомості і щодо заснування цього училища [22]. Це справа 1849 р., адресована генерал-губернатору Бібікову з проханням від Андрія Міклашевського: “...заснувати, на власний мій рахунок, в маєтку моєму Глуховського Повіту поселенні Волокитін Приходське Училище...” [22, арк. 1]. Проте цікавим у даній справі є те,

1 Цитату подано мовою оригіналу

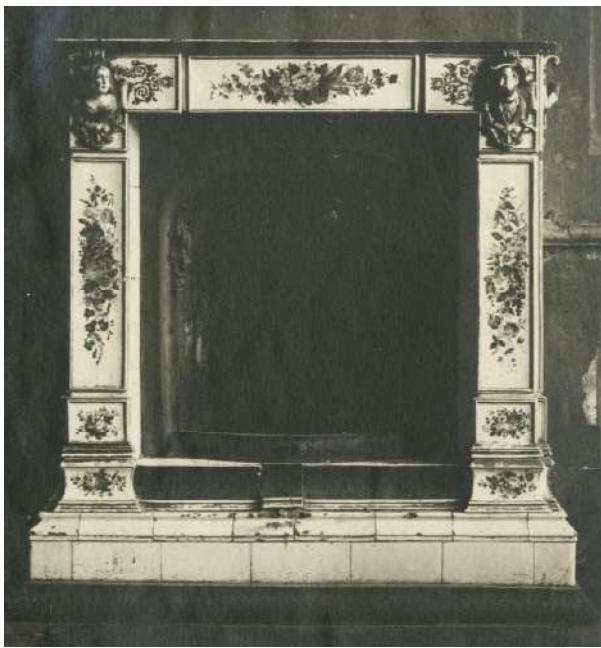
Лл. 1. Хатка порцелянова.
У травні 19(3/5?)1 р. належала крамниці
“Інтурист” у Києві.
Архів Є. Ю. Спаської

Лл. 2. “Хатка” порцелянова.
У травні 19(3/5?)1 р.
належала крамниці “Інтурист” у Києві.
Зворотній бік. Архів Є. Ю. Спаської

Лл. 3. Гасильниця на свічку
порцелянова в вигляді
ксьонза. Розмір: завв.
0,075 м. Марка червона
надполівна А.М.
Архів Є. Ю. Спаської

Лл. 4. Камін порцеляновий з кол.
будинку Миклашевських у
Києві на вул. Хрещатик 12. Архів Є. Ю. Спаської

Лл. 5. Камін порцеляновий
А. Миклашевського. Архів Є. Ю. Спаської

що навесні 1850 р. училище ще не працювало: бракувало гідного викладача (“законоучителя” при цьому було знайдено швидше).

З часом викладача відшукали: він перебував досить далеко від Волокитиноного — у Городниці, де з початку ХІХ ст. також існувало фарфорове виробництво(!). Мабуть, саме тому кандидатура городницького викладача влаштувала А. Миклашевського, який у листі від 1 квітня 1850 р. рапортує: “Отримав нині згоду учителя Городницького Приходського Училища на переміщення в засноване мною училище, я маю честь уклінно просити розпорядження Вашої Висо-

коповажності про переведення Г. Левицького з Городницького в Волокитинське Приходське училище” [22, арк. 4].

Чи було приходське училище місцем, де паралельно готували також і майбутніх робітників заводу, — невідомо. Утім, відомо, що художники-селяни були “...фахівцями не лише в порцеляні, але що малювали ікони для нової церкви та плафони для панських будинків” [10, арк. 8]. До того ж, зазначена кількість учнів, котрі навчалися у “школі” при фабриці, — 30 осіб [5, с. 140] — майже дорівнює вищезазначеній кількості учнів у приходському училищі — 31.

Що ж стосується прізвищ майстрів, то в процесі пошуку інформації про історію заводу пощастило знайти зошит із записами місцевого жителя — Михайла Івановича Жука, з яких довідуємося, що: “Фарфор виготовлявся з місцевого каоліну, який завозився з села Полошки (12 км від села Волокитине). Творцями фарфорових виробів були місцеві кріпосні селяни. Це такі художники й ліпники, як наприклад: Андрій Качура, Петруня, Калмиков, Саржан Анна, Косолап Анастасія, Смик Тіхон та його син Григорій, Козьол Василина та ін.” [8, с. 2]. Дана інформація публікується вперше і доповнює перелік прізвищ, наведених у розвідках Кочерженко [12, с. 22], Школьної [27, с. 42] та інших.

“Після реформи 1861 року, — зазначає М. І. Жук, — частину землі поміщик віддавав під викуп. Цю землю могли купити тільки колишні сім’ї козаків та інші багатії, які мали і до того чималі наділи. Так у Нагорного Прокофія Михайловича було 90 десятин, таку ж кількість мали Ракогон Іван, Каштан Павло та інші... Колишні ж спеціалісти: художники, малярі, мулярі, тинькувальники вирушали в міста та працювали на інших будівництвах того часу. Недарма Волокитине славалося майстрами за межами колишньої Чернігівської губернії... В 1920 році була остаточно розділена земля поміщика серед селян” [8, с. 4–8]. Ксерокопія зошита, в якому містяться додаткові історичні матеріали стосовно історії села, фарфорового та цукрового заводів, додається (іл. 6–13).

Продаж порцелянових виробів, виготовлених на заводі Міклашевського, здійснювався через власні крамниці, ярмарки, а також завдяки індивідуальним замовленням. Найбільшого розголосу набуло замовлення посуду для імператорського двору. Але, на думку Є. Ю. Спаської: “Незначна закупка 1853 р., на 1777 крб. (1777.90. — Г. Р.) була, очевидно, єдиною й випадковою... До того ж і справа з виплатою тягнулась аж два роки; за цей час наслідник, з вензелями якого замовлено було зробити сервізи (“Т. Н. Ц.”), встиг стати імператором. У цю справу довелось втрутитися вельможному родичу Міклашевського — обергофмейстеру В. Д. Олсуф’єву, після чого, нарешті, рахунок був сплачений. Цей рахунок — єдиний торговельний документ фабрики за часів її розквіту...” [18, с. 131]. Родинні зв’язки з Олсуф’євими, як бачимо з наведеного прикладу, інколи стосувалися й підприємницької діяльності А. Міклашевського. Одружений із донькою таємного радника Олександра Дмитровича Олсуф’єва, Міклашевський контактував із його помічниками, які допомагали у торгівлі, консультували щодо презентації виробів (“...щоб товар був сервізами, а не розділений” [24, арк. 1]), шукали шляхів вигідного збуту порцеляни на “імперських” ринках, а також інформували про актуальні ціни на різні види продукції та про виторг за певний період.

Не забув О. Д. Олсуф’єв родину своєї доньки і при складанні заповіту: “Онучкам моїм Марії

та Олександрі Міклашевським... даю я з капіталу свого кожній по п’ятнадцять тисяч рублів сріблом з тим, щоб дані гроші їм накопичилися з дня моєї смерті відсотками видані їм були по досягненні кожній 21 року...” [25, арк. 3]. На жаль, на той момент дочка О. Д. Олсуф’єва Дар’я Олександрівна вже померла; доля онучок склалася досить вдало: Марія, портрет якої можна побачити у Національному музеї “Київська картинна галерея”, стала дружиною П. І. Скоропадського; Олександра ж вийшла заміж за свого родича — генерала О. В. Олсуф’єва. Саме Олександра Андріївна, якій належало “найбільш повне зібрання цього фарфору” [7, с. 8], успадкувала волокитинський масток, який з часом був сплюндрований, пограбований та знищений. Потроху ми відшукуємо фарфорові фрагменти у приватних колекціях. Їх існування свідчить про те, що не все було втрачено, і є надія реконструювати, бодай візуально, мистецькі вироби, створені на українських землях.

Одним із шедеврів, який не зберігся до наших днів, був інтер’єр Покровської церкви с. Волокитино (іл. 14). Як зазначалося в Пам’ятній книзі Чернігівської Губернії, “...Міклашевський при будівництві цього храму поєднав обидва головні продукти власної садиби: фарфор і жорновий камінь” [14, с. 97]. За зразки жорнового каменю, до речі, як і за порцелянові вироби, А. М. Міклашевський у Санкт-Петербурзі одержав премію [14, с. 100].

Церква була збудована у готичному стилі. Імператор Микола Павлович, “...котрий особисто розглядав та затверджував проект, заокруглив лінії (!) та зробив купол; але портал дзвіниці, гострі башточки з дикого каменю по кутах даху та інші архітектурні деталі надають споруді загального характеру готики” [7, с. 7]. В архіві А. Х. Середи роком закладання церкви названо 1846 р.: “...нова церква вся оздоблена порцеляною, була закладена в 1846 р. 1/VIII «Строителями оной Андреем Михайловичем Миклашевским с участием жены его Дарии и дочерей его Марии и Александры», як значиться на пам’ятній дошці над першою колоною праворуч від входу...” [10, арк. 5]. Л. В. Долинський зазначає, що “...будівництво церкви розпочалося не раніше 1853–1854 рр. Після закінчення будови можна було приступити до встановлення іконостаса, монтаж якого закінчено в першій половині 1857 р. Таким чином, основні роботи по виготовленню деталей припадають на 1856 та початок 1857 р.” [6, с. 29]. Усі деталі, від невеликих декоративних прикрас до іконостаса, виконувалися на власному заводі. Лише медальйони царських врат, за свідченням автора Z. (1894), “...являли копію відомого «Благовіщення» Боровиковського, зроблені в Петербурзі” [28, с. 310].

З опису очевидців відомо, що іконостас “півтораповерховий перед головним вівтарем та одноповерховий біля двох бокових... на дерев’яному каркасі (якого зовсім майже непо-

а художничим восставань Шмак Іваном і Шмакєвіч Ігнату. Били артистами.

До революції 1917 года в Волокитино была только одна церковь приходская, школа с 5-ю классами, фотосаля и на все село был один фандингир. Смертность людей была высокая, особенно в детях и в стариках.

Революция 1917 года в селе Волокитино была проведена с большим шумом, проводились митинги, собрания, на которых великими садыми-франкистами Шмак Иван Андреевич, Королонкин Сергей Самойлович и другие требовали раздать помещицкой земле и падали с возмущением кричали. Но в результате франкистской войны, командир полка Демкинцев отдал советской власти село пораб. мит. В селе была установлена власть профсоюзом, который возглавлял

уфимский село Волокитино Христенко Николай, который был убит в Бурово. летом 1920 года. В январе 1920 года произошла 7-я дивизия по борьбе с анархией, а в конце января 1920 года на территории села Волокитино была навсегда восстановлена советская власть. Первыми своей работой садыми и крестьяны были избраны в марте 1920 года. В состав совета были избраны окрестными голосовали:

1. Шмак Иван Андреевич
2. Миша Васильев Худзин
3. Христенко Михаил Филиппович
4. Васильев Владимир Андреевич
5. Христенко Павел Семенович
6. Марков Андрей Романович
7. Прохорова Павел Михайлович
8. Мороз Филипп Степанович
9. Шмак Александр Иванович и другие

Андреевичем селского совета был избран Шмак Иван Андреевич. Заместителями Миша Васильев Худзин. В 1921 году был организован комитет бедных крестьян (комбед) в количестве 25 человек. Председателем комитета был избран Вайтоско Владимир Андреевич.

В 1920 году была окончательно раздана земля помещикам среди крестьян. В 1922 году была организована колхозная организация. Председателем колхозной организации был избран Сиволов Левид Иванович. Первые колхозники:

1. Христенко Михаил
2. Шмак Михаил Худзин
3. Прохорова Павел Сергеевич
4. Прохорова Сидор Федорович
5. Христенко Павел Сергеевич
6. Раппель Ольга Васильевна
7. Чернов Василий Михайлович

8. Сидор Василий Григорьевич
 9. Христенко Андрей Андреевич
 10. Прохорова Иван Иванович
 11. Прохорова Андрей Иванович
 12. Прохорова Алексей Иванович
 13. Мороз Михаил Иванович
 14. Сидор Мария Григорьевна
 15. Христенко Михаил Михайлович и другие.
- За 3 года колхозников организовали почти все село более 60 человек.

В 1930 году на территории Волокитинского селского совета была организована 5 колхозов. Они создавались колхозы были узкими специализированная группа в составе:

1. Христенко Осипов Александрович
2. Христенко
3. Чернов Павел Васильевич
4. Христенко Михаил Филиппович
5. Новик Андрей Антонович

6. Христенко Иван Федорович
7. Мороз Михаил Иванович
8. Прохорова Павел Михайлович
9. Прохорова Павел Михайлович
10. Чернов Иван Михайлович
11. Сидор Мария Григорьевна.

Первыми председателем колхозов были:

1. Муравов Алексей Карамычев
- к-за им Чурбаев.

2. Христенко Иван Федорович
- к-за «Серг и Мелой»
3. Новик Андрей Антонович
- к-за «Паранга»
4. Прохорова Павел Михайлович
- к-за «Волкостан»
5. Христенко Василий Васильевич
- к-за «Черка»

В 1930 году произошло объединение 5 колхозов в один колхоз имени Христенко. В 1965 году произошло объединение с колхозом

имени Фурца села Волкино. В 1950 году в период Великой Отечественной войны село Волокитино было оккупировано немецкими захватчиками с 9 сентября 1941 года по 5 мая 1943 года. Все колхозы были разрушены и большинство населения было согнано. В период оккупации в селе Волокитино было расстреляно 12 человек, стариков и детей 265 человек. Чтобы противостоять разгромленным садыми, партизанам, руководимым партизанскими формированиями подполковник Митинский райком КСР (П) У во главе тов. Майнотуко Федором Александровичем, Саламко Иваном Ивановичем, Мороз Михаил Иванович, Миша Иван Васильевич, Прохорова Федор Сидорович, Миша Иван Владимирович и другие.

Лл. 10-12. М. І. Жук. Зошит "Історія села Волокитино. 1964 год"

спускається до маленьких голівок путті, котрі, як і всі вироби заводу Міклашевського, детально прописано (на верхніх і нижніх повіках та бровах помітна кожна волосинка). Являючи собою справжній горельєф, вони визирають із рами та “дивляться” додолу (іл. 16).

Нижче під путті розміщено ліпні розетки із зображеннями квітів, а під ними — славнозвісні “колони — сині перевиті позолоченою фарфоровою стрічкою” [15, с. 125] (іл. 17). Низ рами виконано аналогічно верхівці: на білому фоні рельєфні рокайльні завитки з позолотою. У центральній частині — живописне квіткове оздоблення.

За словами власників колекції та за спогадами доктора мистецтвознавства Л. С. Мілясової, цей твір (разом із кількома іншими, за словами засновника колекції) було отримано з самого Волокитиноного. Отож, можна припустити, що представлена рама є частиною славнозвісного іконостаса, адже, як відомо, дзеркало у раму було вставлено новими власниками пізніше.

У відомому мистецтвознавцям архіві С. А. Таранушенка [11] зберігається кілька фотокарток інтер’єру і виробів із Волокитиноного. Шляхом порівняльного аналізу вдалося простежити аналоги, які стилістично збігаються з представленою нами рамою [11, арк. 161–163] (іл. 18).

Приналежність порцелянової рами до продукції заводу Міклашевського — безсумнівна, а місцерозташування її в церкві XIX ст. поки що не з’ясоване. Не виключено, що даний виріб знаходився в боковій (північній чи південній) частині церкви, адже, за згадками очевидців, біля двох бокових вівтарів іконостас був низький (скоріш нагадував передвівтарну огорожу). На користь цього припущення промовляє те, що, відомі з фотокарток, рами середньої частини інтер’єру (іл. 19) мали у висоту три сині перевиті золотом пасмою колонки — а на рамі, представленій нами, вона одна.

Не можна забувати про факт, що міг бути не один іконостас, адже: “За переказами місцевих жителів, було зроблено три таких фарфорових іконостаси, один з яких і був нібито на Московській виставці. Один старий селянин з Волокитиноного чув від своїх батьків про якийсь фарфоровий іконостас, менший від волокитинського, що залишився десь у селі, яке належало дочці Міклашевського. Звістка цікава, але нічим не підтверджена...” [18, с. 132]. Версія з кількома іконостасами або з окремим церковним начинням вірогідна, адже на виставці в Москві 1853 р. було експоновано “...раму для намісного образу і колону для іконостаса, крім того ікони, писані на фарфорі...” [18, с. 130]. Скоріш за все, представлені вироби були, так би мовити, експериментальними зразками, і ймовірно, що у подальшому їх використали в іншому інтер’єрі.

Як відомо, одна з ікон, зафіксованих на фотокартках Таранушенка (іл. 20), “...забрана з церкви, що була в тростянецькому маєтку Павла Скоропадського (гетьман)” [11, арк. 162]. Це може

бути підтвердженням поодинокого виготовлення сакральних предметів, тим паче, що Міклашевські — Олсуф’єви мали не один родинний маєток...

Через брак конкретних матеріалів не можна остаточно стверджувати, до якої частини і якого з іконостасів належить описана рама, але за стильовою характеристикою вона безумовно подібна до “монументальних” виробів із Покровської церкви Волокитиноного.

Ще одним шедевром колекції можна без сумніву назвати “Херувима” (іл. 21), аналог якого зберігається в Харківському художньому музеї. Стосовно атрибуції висувалися різні припущення: назва “Херувим”, як фрагмент іконостасу, фігурує в каталозі Е. Б. Самецької [17, с. 113] (з посиланням на Харківський художній музей), назву “Серафим” у журналі “Антиквар” пропонував Г. Браїловський [3, с. 30].

У нашому дослідженні будемо дотримуватися музейної назви, адже представлений “Херувим” із приватної колекції є майже копією музейного експоната — янгольське обличчя з чотирма (!) крилами та позолоченим рельєфним декором із мотивом аканту, на дерев’яній основі. З тильного боку є заглибина для гачка.

Обличчя і зачіски скульптур також схожі: на фарфоровому обличчі з легким рум’янцем чітко прокреслено червоні вуста (у музейного експоната вони дещо світліші) й очі, в яких навіть помітні червоні прожилки.

Як бонус для мистецтвознавців — декор “Херувима” з приватної колекції завершується стилізованою лілеєю, яка у музейного янгола, на жаль, втрачена. Оскільки лілея — символ Діви Марії, то це ще одне підтвердження того, що даний “Херувим” зберігався саме в церкві Покрови Богородиці.

Порцелянова знахідка, яка була досі невідзначена, — це так звана “Вавилонська вежа”, як “представив” її власник (іл. 22). Звідки виникла така назва, невідомо, адже колекціонер відійшов у інший світ і чимало запитань залишилися без відповіді...

Виріб заввишки приблизно 29 см, завдяки своїй конструкції з декоративними прорізами, нагадує ароматницю або начиння для зберігання церковних пахощів — кадильницю. Ця думка висувалася лише як припущення, адже жодних ознак від фіміаму чи то ладану на її внутрішній білосніжній поверхні помічено не було. Пошуки привели до архівних фондів, і у, здавалося б, досить вивченому спеціалістами з порцеляни фонді С. А. Таранушенка було віднайдено фотокартки (іл. 23, 24) із зображенням фарфорової дарохранильниці з Покровської церкви села Волокитиноного [11, арк. 159–160]. Представлене зображення досі ніби ніде не публікувалося, хоча про неї неодноразово писали: “З усього порцелянового начиння храму самою однак надзвичайною річчю слід визнати витонченої і складної роботи велику дарохранильницю, за мотив композиції й архітектурної орнаментатії якої безсумнівно правила

Лл. 15. Порцелянова рама. Волокитине. Друга пол. XIX ст.
Фарфор, надглазурний розтис, рельєфне оздоблення,
позолота, дерево. Висота (надалі – В) \approx 138 см, ширина
(надалі – Ш) \approx 76 см. Марка: невідомо

Лл. 16. Порцелянова рама. Фрагмент.
Волокитине. Друга пол. XIX ст.

Лл. 17. Порцелянова рама. Фрагмент колони.
Волокитине. Друга пол. XIX ст.

Лл. 18. Порцелянова рама до ікони. Фото 1931 р.
Архів С. А. Таранушенка

Часть фарфорового иконостаса (работы зав. Миклашевских въ Волокитинѣ).

Лл. 19. Фрагмент центральної частини фарфорового іконостаса. Волокитине. Фото з журналу "Столиця и усадьба" 1915 р. (№ 44)

Лл. 20. Порцелянова рама до ікони. Фото. Архів С. А. Таранушенка

Лл. 21. Херувим. Волокитине. Друга половина XIX ст. Фарфор, надглазурний розпис, позолота, дерево. В ≈ 52 см, Ш ≈ 18 см. Марка: відсутня

Лл. 22. Центральна вісь дарохранильниці з Покровської церкви с. Волокитине. Друга половина XIX ст. Фарфор, надглазурний розпис, позолота. В (загальна) ≈ 29 см, низ деталі – 9 × 9,2 см. Марка: відсутня

Іл. 23–24. Дарохранильниця з церкви с. Волокитине. Розмір ≈ 100 см. Фото 1931 р.

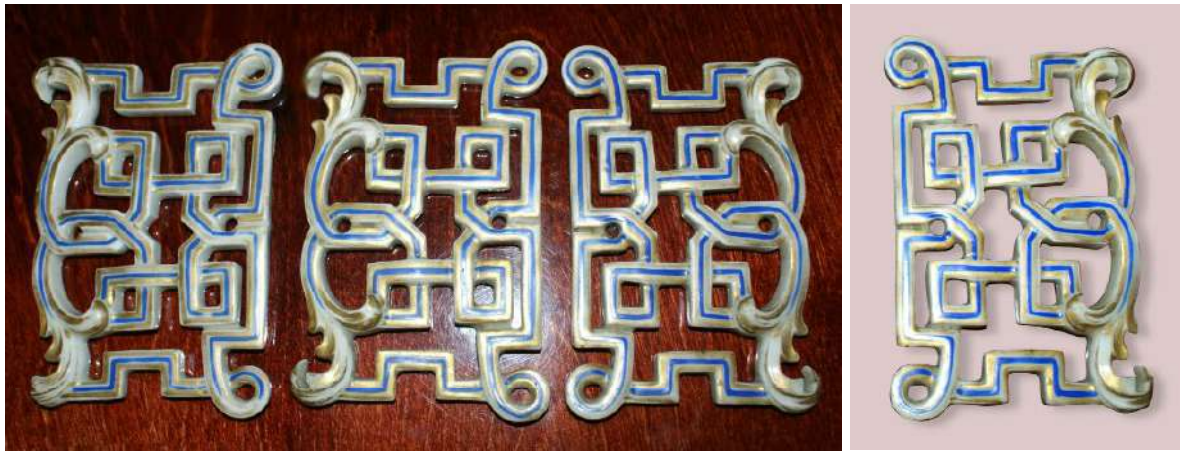
Іл. 25. Частина дарохранильниці з Покровської церкви с. Волокитине. Друга половина XIX ст. Фарфор, надглазурний розпис, позолота, дерево. В ≈ 15 см.
Марка: відсутня

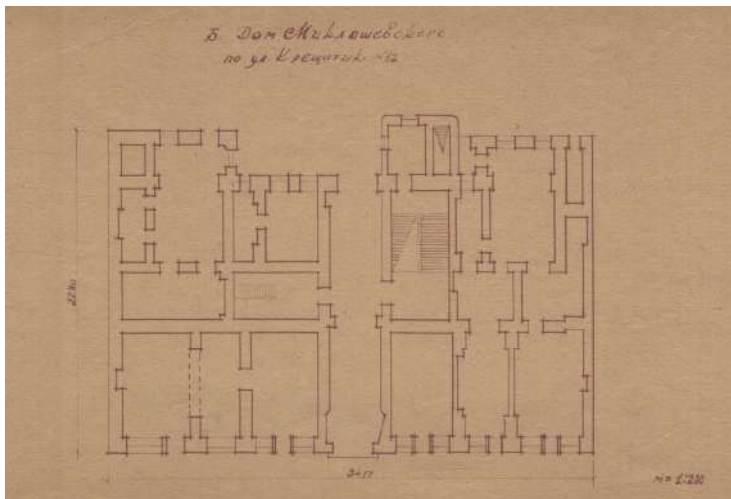
Іл. 26. Дарохранильниця з церкви с. Волокитине. Фотомонтаж

Іл. 26–28. Дарохранильниця з церкви с. Волокитине. Фотомонтаж

Іл. 29–30. Порцелянові деталі. Волокитине. Друга половина XIX ст. Фарфор, надглазурний розпис, позолота. 11 × 8 см. Марка: відсутня

Іл. 33. План будинку Міклашевського по вул. Хрещатик, 12, м. Київ. Креслення, М:1:200, синька

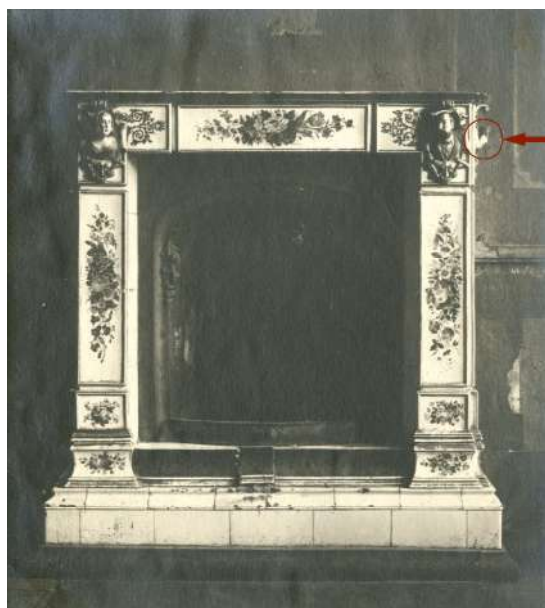
Лл. 31. Камінна решітка. Метал

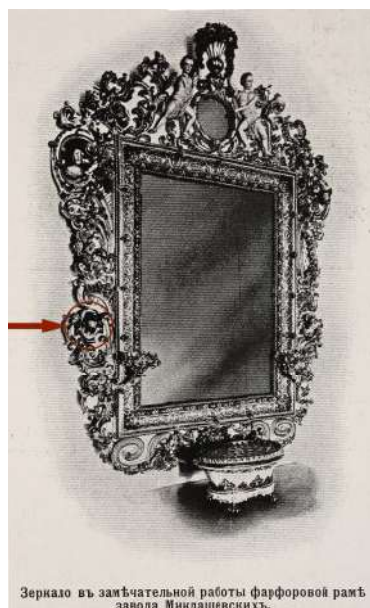
Лл. 32. Камін з порцеляновими кахлями. Волокитине. Друга пол. XIX ст. Фарфор, надглазурний розпис, рельєфне оздоблення, позолота. Марка: невідомо

Лл. 34. Камінна кахля з історичним персонажем. Волокитине. Друга пол. XIX ст. Фарфор, розпис, позолота. В \approx 23, 5 см, Ш \approx 14, 5 см, Рельєф виступає на 6 – 7 см. Марка: монограма "АМ" червоного кольору. В тісті – "правой бокъ"

Лл. 35. Камін порцеляновий з кол. будинку Миклашевських у Києві на вул. Хрещатик, 12. Архів Є. Ю. Спаської

Лл. 36. Дзеркало в порцеляновій рамі. Волокитине. Фото з журналу "Столиця и усадьба" 1915 р. (№ 44)

рисуноків вітварів і гробниць найкращого періоду готичної скульптури” [7, с. 7].

В архіві Є. Ю. Спаської це фото, на жаль, загублене. В альбомі залишився тільки напис: “Святодарниця порцелянова блакитна з церкви с. Волокитина у формі готичної капелі з багатьма статуетками святих і з розп'яттям у горі. Розмір приблизно 1 метр. Фото Ю. Мощенка. Травень, 1931 (Дуже гарна)” [2, арк. 29 зв.]. Подібний напис міститься й на фото з архіву Таранушенка [11, арк. 159] — можливо це і є втрачене фото Спаської.

Аналогічне фото дарохранильниці міститься також в альбомі “Фарфор заводу Миклашевського”, який було знайдено в бібліотеці ім. В. Г. Заболотного [20, с. 20].

Методом порівняльного аналізу встановлено, що видовжений пірамідальний порцеляновий виріб із приватної колекції — це центральна частина, вісь дарохранильниці, яка вважалася втраченою [27, с. 41]. Два синіх порцелянових бутони, розміщених пелюстками донизу один над одним на каркасній основі, — одне з чотирьох завершень кутів дарохранильниці (іл. 25). Кольорова гама: синьо-біла з позолотою.

Публікація оригінальної монохромної фотокартки, поєднаної з наявними кольоровими фрагментами, дасть змогу візуально відтворити даний об'єкт (іл. 26–28). А звернення до приватних збірок допоможе виявити ще низку деталей цієї дарохранильниці, адже на фотографії бачимо й інші елементи її оздоблення. Таким чином, сподіваємося остаточно реконструювати порцеляновий сакральний шедевр.

Подібна кольорова гама представлена в колекції у досі невідомих фарфорових “ажурних” деталях у формі арабескової плетінки (іл. 29, 30). Спочатку ми припустили, що деталі були обрамленням для ікон другого ярусу: “...ікони другого ярусу розміщувалися в прорізних решітках, зтягнутих блакитним фоном” [15, с. 125]. Фаїна Петрякова писала, що “невідомо, як виглядали ажурні деталі (рами), яким по характеру був орнаментальний живопис, якими були реальні розміри деталей і всього іконостаса” [15, с. 126]. У працях сучасників з вивчення продукції даного заводу ці деталі також не вказані, тому в даній роботі ми хотіли їх представити вперше. Та, на жаль, твердження про їхню приналежність саме до іконостаса Покровської церкви залишається під питанням, адже на зображеннях центральної частини інтер'єру даної церкви початку ХХ ст. — їх немає. Нам не вистачає фактів, щоби стовідсотково визначити місцезнаходження даних елементів, але вони безперечно належать до виробів заводу Миклашевського.

За аналогією до даних деталей власник колекції в середині ХХ ст. замовив металеву решітку до каміна у власному будинку (іл. 31). Порцелянова ж оздоба каміна — автентична робота волокитинського заводу (іл. 32). На щастя, в архіві

Є. Ю. Спаської [2, арк. 23, 29] збереглися фото камінів (іл. 4, 5) київського маєтку Миклашевського на вул. Хрещатик, 12 (нинішня адреса — Хрещатик, 14). Цікаво, що саме будинок А. Миклашевського був “один із перших кам'яних будинків на Хрещатику, зведений 1840 року за проектом О. Беретті у стилі класицизму...”. Будинок мав три поверхи, а “... у 1939 р. надбудовано четвертий. Окрасою інтер'єрів були каміни, оздоблені кахлями фабрики Миклашевського...” [19, с. 17].

На неординарність власників маєтку вказує й опис будинку Миклашевських, зроблений відомим архітектором П. Альошиним: “У кол. будинку Миклашевських з'являється нова особливість: нештукатурене поле стіни і на вуличному та дворовому фасадах, поряд з готичним, у типі флорентійської лоджії Лянці, карнизом при ренесансових деталях всього фасаду... Цей будинок в певній мірі виділяється з інших і обробкою дерев'яних воріт проїзду з дуже цікавим гербом і кесонною стелею, своєрідними сходами по склепіннях з чудовими ґратами, з ясеневими дверми, з цікавими фарфоровими камінами, виконаними на заводі фарфору, який існував тоді в маєтку Миклашевських” [1, с. 48].

Нам вдалося відшукати дуже рідкісний документ: внутрішнє планування цієї будівлі, фото якого, за нашою інформацією, раніше не публікувалося, отож додаємо його до даного дослідження (іл. 33).

На жаль, наприкінці ХХ ст. будинок знесли, доля камінів — невідома. Але в описуваній нами приватній колекції збереглася деталь, подібна до оздоблення на київському каміні, — порцелянова кахля з рельєфним зображенням голови чоловіка. Голова — горельєфна на тлі рельєфного, оздобленого позолотою картуша, який, у свою чергу, розміщений на білій по краях позолоченій основі (іл. 34). Саме ця основа, яка має позаду металеве кріплення і, крім клейма, напис в тісті «правой бок», свідчить про те, що виріб створювався як запланована деталь. На каміні з київського маєтку аналогічна кахля також розміщена з правої сторони (іл. 35).

Зображення чоловіка з суворим поглядом з-під насуплених брів, з гострим носом, з коричневими вусами та бородою (пошкоджена) — має аналоги. Експонати Державного музею українського народного декоративного мистецтва, Сумського та Харківського художніх музеїв, відрізняються тільки кольором головного убору (у нашому випадку — вишневий з позолоченим орнаментом і овальною прикрасою з лівого боку) та картушем, з якого виступає голова (у музейних виробих він має округлу форму без жодної основи). У каталозі Е. Самецької [17, с. 108] настінна прикраса фігурує як «Голова чоловіка», але неодноразова поява конкретної особи, а надто в родинних маєтках (такий самий персонаж помічаємо і на дзеркалі з волокитинської садиби (іл. 36)) — свідчить про те, що це відома історич-

на персону. Хто цей чоловік, нам ще доведеться встановити, тому пошуки тривають.

Що стосується збереженого каміна, то частково його рельєфні рокайльні деталі, виконані в білому кольорі з позолотою, подібні до елементів каміну з маєтку на Хрещатику [2, арк. 23] (іл. 5). Можливо, спочатку камінь колекціонерів не являв собою єдине ціле, а був зібраний із “покидьків” (як називав власник свої порцелянові знахідки). У будь-якому разі, кахлі поєднані між собою дуже гармонійно, даний камінь являє собою синтез живопису і пластики, рокайльних ліпних елементів і квіткових мотивів.

Висновки з даного дослідження. Завдяки даному дослідженню було атрибутовано та запроваджено у науковий обіг частину приватної колекції з виробами заводу Міклашевського, які були зібрані у середині ХХ століття і являють собою не тільки шедеври фарфорової пластики, а й справжні історичні пам’ятки художньої культури середини ХІХ ст. Унікальним для України є використання порцеляни в інтер’єрі церкви та садиби.

Методом порівняльного аналізу було атрибутовано камінь з кахлями волокитинського заводу, а також кахлі з камінів, які зберігалися в київському будинку Міклашевських. Головною окрасою колекції можна вважати церковне начиння Покровської церкви с. Волокитино, а саме: раму для ікони, фрагмент відомої дарохранильниці, “Херувима” та ін., фото яких публікується вперше. Атрибуції підтверджено репродукціями в літературі та архівними джерелами.

У дослідженні було використано спогади та приватні щоденники місцевих жителів Волокитино, що збагатили фактаж стосовно порцелянового заводу.

Перспективи подальших розвідок — атрибуція предметів побутового призначення з даної приватної колекції, зокрема ваз, залишків сервізів тощо. А також дослідження приватних фарфорових збірок для віднайдення інших елементів інтер’єру та декору Покровської церкви с. Волокитино. Вважаємо за необхідне віднайти більше інформації про київський маєток родини Міклашевських та відомості про долю порцелянових виробів з колекції Олександри Міклашевської.

Література:

1. Альошин П. Батько і син Беретті (З архітектурної спадщини) [Текст] / П. Альошин // Архітектура Радянської України. — Київ, 1938. — № 3. — С. 39–49.
2. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Ін-ту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ф. 48, од. зб. 72, 39 арк.
3. Браиловский Г. Прославляющий Бога [Текст] / Г. Браиловский // Антиквар. — 2011. — № 7/8 (55). — С. 30–33.
4. Бывший дом Миклашевского по ул. Крещатик № 12 (г. Киев) [Изоматериал] : план. — [Б. м. : б. и., 19??]. — 1 л.
5. Волокитинська фарфорова фабрика [Текст] // Чернігівщина : енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Курдюцького. — К. : Українська Радянська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. — С. 140–141.

6. Долинський Л. В. Український художній фарфор [Текст] / Лев Володимирович Долинський. — К. : Вид-во АН УРСР, 1963. — 86 с. : іл.
7. Дорошенко П. Волокитинь (Черниговской губ., Глуховского уезда, имѣние статсъ-дамы графини Алекс. Андр. Олсуфьевой, рожд. Миклашевской) [Текст] / Петръ Дорошенко // Столица и усадьба. — 1915. — № 44. — С. 3–8.
8. Жук М. И. История села Волокитино. 1964 год [Рукопись] / Михаил Иванович Жук. — [Волокитино], 1964. — [13] с. — Из частного собрания.
9. Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. 278, од. зб. 321, 23 арк.
10. ІР НБУВ, ф. 70, од. зб. 53, 22 арк.
11. ІР НБУВ, ф. 278, од. зб. 651 (1–195), 206 арк.
12. Кочерженко Є. І. Волокитинський фарфор у Сумському художньому музеї [Текст] / Є. І. Кочерженко. — Х. : Прапор, 1971. — 24 с. : іл.
13. Музей українського народного декоративного мистецтва : альбом / Л. С. Білоус [та ін.] ; кер. проекту А. Ф. Вялець. — К. : Мистецтво, 2009. — 352 с. : іл.
14. Памятная книжка Черниговской губернии [Текст] / Издание Черниговского губернского статистического комитета. — Черниговъ : Печатано въ тип. Губернской и Ильинскаго монастыря, 1862. — 427 с.
15. Петрякова Ф. С. Украинский художественный фарфор (конец XVIII — начало XX ст.) [Текст] / Фаина Сергеевна Петрякова. — К. : Наук. думка, 1985. — 222 с. : іл.
16. Самецкая Э. Б. Фарфор завода А. М. Миклашевского : [художественный альбом]. В 2 т. / Эльвира Борисовна Самецкая. — М. : Интербук-бизнес, 2010. — Т. 1. — 424 с. : іл.
17. Самецкая Э. Б. Фарфор завода А. М. Миклашевского : [художественный альбом]. В 2 т. / Эльвира Борисовна Самецкая. — М. : Интербук-бизнес, 2010. — Т. 2. — 140 с. : іл.
18. Спаська Ю. Є. Матеріали до історії фарфорової фабрики А. М. Міклашевського (1839–1861) [Текст] / Ю. Є. Спаська // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства / АН УРСР. — Київ, 1959. — Вип. 5. — С. 120–135.
19. Третьяков А. П. Привіт з Хрещатику [Текст] / Аркадій Третьяков. — К. : Либідь, 2015. — 80 с.
20. Фарфор заводу Миклашевського : [фотоальбом] / Эльвира Самецкая. — [Б. м. : б. и., 19??]. — 21 л.
21. Федевич Л. Порцеляна Волокитинської мануфактури Андрія Міклашевського [Текст] : кат. колекції Сумського худож. музею / Людмила Федевич. — Суми : Університетська книга, 2006. — 32 с. : іл.
22. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДАК України), ф. 707, оп. 15, спр. 310, 15 арк.
23. ЦДАК України, ф. 794, оп. 3, спр. 392, 88 арк.
24. ЦДАК України, ф. 834, оп. 1, спр. 30, 2 арк.
25. ЦДАК України, ф. 834, оп. 1, спр. 32, 11 арк.
26. Школьна О. В. Фарфор-фаянс України ХХ століття : інфраструктура галузі, пром. та економ. політика, організаційно-творчі процеси [Текст]. У 2 кн. / Ольга Володимирівна Школьна. — К. : Інтертехнологія, 2011. — Кн. 1. — 400 с. : іл.
27. Школьна О. В. Фарфор-фаянс України ХХ століття : інфраструктура галузі, пром. та економ. політика, організаційно-творчі процеси [Текст]. У 2 кн. / Ольга Володимирівна Школьна. — К. : День печати, 2013. — Кн. 2. — 400 с. : іл.
28. З. Фабрика фарфора Миклашевского [Текст] / З. // Киевская старина / под ред. Феофана Лебединцева. — К. : Тип. Г. Т. Корчакъ-Новицкого, 1894. — № 12. — Жовт. — груд. — С. 309–310.

References:

1. Al'oshyn, P. (1938). Bat'ko i syn Beretti (Z arkhitekturnoyi spadshchyny) [Beretti Father and Son (From the Architectural Heritage)]. Arkhitektura Radyans'koyi Ukrayiny — Architecture of Soviet Ukraine, 3, 39–49. [In Ukrainian].
2. Arkhivni naukovi fondy rukopysiv ta fonozapysiv In-tu mystetstvovnavstva, fol'klorystyky ta etnolohiyi imeni M. T. Ryl's'koho NAN Ukrayiny [Archive Scientific Funds of Manuscripts and Phonorecords of M. T. Ryl'skyi Institute of Art, Folklore Studies and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. (n.d.). Fund 48, Archival unit 72, 39 p. [In Ukrainian].
3. Brailovskii, G. (2011). Proslavlyayushchii Boga [Glorifying God]. Antikvar, 7/8 (55), 30–33. [In Russian].

4. Byvshii dom Miklashevskogo po ul. Kreshchatik № 12 (g. Kiev) [Former house of Miklashevskiy at 12, Khreshchatyk St. (Kyiv)] : plan. (19??, n.p.). [In Russian].
5. Kudryts'kyi, A. V. (Ed.). (1990). Volokytyns'ka farforovafabryka [Volokytyn Porcelain Factory]. In Chernihivshchyna — Chernihiv Region. (pp. 140–141). Kyiv : Ukrayins'ka Radians'ka Entsyklopediya im. M. P. Bazhana. [In Ukrainian].
6. Dolyns'kyi, L. V. (1963). Ukrayins'kyi khudozhnyi farfor [Ukrainian Decorative Porcelain]. Kyiv : Vyd-vo AN URSR. [In Ukrainian].
7. Doroshenko, P. (1915). Volokitin (Chernigovskoi gub., Glukhovskago uezda, imenie stats-damy grafini Aleks. Andr. Olsuf'evoi, rozhd. Miklashevskoi) [Volokytyn (Chernihiv province, Hlukhiv district, manor of lady-in-waiting, countess Aleksandra Andreevna Olsufeva nee Miklashevskaya)]. Stolitsa i usad'ba — Capital and Country Estate, 44, 3–8. [In Russian].
8. Zhuk, M. I. (1964). Istoriya sela Volokitino. 1964 god [History of Volokytyn Village. Year: 1964] : Manuscript. (Volokitino : n.ed.). [In Russian].
9. Instytut rukopysu Natsional'noyi biblioteky Ukrayiny imeni V. I. Vernadskoho (IR NBUV) [Institute of Manuscripts of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (IM of VNLU)]. Fund 278, Archival unit 321, 23 p. [In Ukrainian].
10. IR NBUV [IM of VNLU]. Fund 70, Archival unit 53, 22 p. [In Ukrainian].
11. IR NBUV [IM of VNLU]. Fund 278, Archival unit 651 (1–195), 206 p. [In Ukrainian].
12. Kocherzhenko, Ye. I. (1971). Volokytyns'kyi farfor u Sums'komu khudozhn'omu muzei [Volokytyn Porcelain in Sumy Art Museum]. Kharkiv : Prapor. [In Ukrainian].
13. Bilous, L. S. at al. (2009). Muzei ukrayins'koho narodnoho dekoratyvnoho mystetstva [Museum of Ukrainian Folk Decorative Art] : album. Kyiv : Mystetstvo. [In Ukrainian].
14. Pamyatnaya knizhka Chernigovskoi guberni. [Memorandum Book of Chernihiv province]. (Izdanie Chernigovskago gubernskago statisticheskago komiteta). (1862) Chernigov : Pechatano v tip. Gubernskoy i I'inskago monastyrja. [In Russian].
15. Petryakova, F. S. (1985). Ukrainskii khudozhestvennyi farfor (konets XVIII — nachalo XX st.) [Ukrainian Decorative Porcelain (late 18th — early 20th century)]. Kiev : Nauk. dumka. [In Russian].
16. Sametskaya, E. B. (2010a). Farfor zavoda A. M. Miklashevskogo [Porcelain of A. M. Miklashevsky Factory]. In 2 vols. (Vol. 1). Moscow : Interbuk-biznes. [In Russian].
17. Sametskaya, E. B. (2010b). Farfor zavoda A. M. Miklashevskogo [Porcelain of A. M. Miklashevsky Factory]. In 2 vols. (Vol. 2). Moscow : Interbuk-biznes. [In Russian].
18. Spas'ka, Yu. Ye. (1959). Materialy do istoriyi farforovoyi fabryky A. M. Miklashevs'koho (1839–1861) [Materials to the History of the A. M. Miklashevskiy Porcelain Factory]. Materialy z etnografiyi ta mystetstvoznavstva — The Materials on Ethnography and Art. (issue 5, pp. 120–135). Kyiv. [In Ukrainian].
19. Tret'yakov, A. P. (2015). Pryvit z Khreshchatyky [Greetings from Khreshchatyk]. Kyiv : Lybid'. [In Ukrainian].
20. Sametskaya, E. (19??). Farfor zavoda Miklashevskogo [Porcelain of Miklashevskiy Factory] : photo album. (n.p.). [In Russian].
21. Fedevych, L. (2006). Portseliana Volokytyns'koyi manufakturny Andriya Miklashevs'koho [Porcelain of Volokytyn Factory of Andrii Miklashevskiy] : catalogue of the collection of Sumy Art Museum]. Sumy : Universytet-s'ka knyha. [In Ukrainian].
22. Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Kyiv (TsDIAK Ukrayiny) [Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv (CSHAK of Ukraine)]. Fund 707, list 15, file 310, 15 p. [In Ukrainian].
23. TsDIAK Ukrayiny [CSHAK of Ukraine]. Fund 794, list 3, file 392, 88 p. [In Ukrainian].
24. TsDIAK Ukrayiny [CSHAK of Ukraine]. Fund 834, list 1, file 30, 2 p. [In Ukrainian].
25. TsDIAK Ukrayiny [CSHAK of Ukraine]. Fund 834, list 1, file 32, 11 p. [In Ukrainian].
26. Shkol'na, O. V. (2011). Farfor-fayans Ukrayiny XX stolittya : infrastruktura haluzi, prom. ta ekonom. polityka, orhanizatsiynovochi protsesy [Porcelain-Faience of Ukraine of the 20th Century : infrastructure of the industry, industrial and economic policy, organizational and creative processes]. In 2 books. (Book 1). Kyiv : Intertekhnolohiya. [In Ukrainian].
27. Shkol'na, O. V. (2013). Farfor-fayans Ukrayiny XX stolittya : infrastruktura haluzi, prom. ta ekonom. polityka, orhanizatsiynovochi protsesy [Porcelain-Faience of Ukraine of the 20th Century : infrastructure of the industry, industrial and economic policy, organizational and creative processes]. In 2 books. (Book 2). Kyiv : Den' pechaty. [In Ukrainian].
28. Z. (1894, October–December). Fabrika farfora Miklashevskago [Miklashevskiy Porcelain Factory]. (F. Lebedintsev, Ed.). Kievskaya starina, 12, 309–310. [In Russian].

Рецензент статті: Міляєва Л. С.,
доктор мистецтвознавства, професор,
академік, Національна академія мистецтв України

Стаття надійшла до редакції 07.04.2017